

Grote ambities, wilde plannen

De Belgische landhonger na de Eerste Wereldoorlog

België streefde tijdens en onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog naar de inlijving van het groothertogdom Luxemburg, Nederlands-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en de Waalse kantons. Deze onvermoede landhonger zorgde voor grote opschudding in Nederland en Luxemburg, maar veroorzaakte ook in eigen land diepe verdeeldheid. Anno 2013 klinken de Belgische gebiedseisen volstrekt onrealistisch, maar in de context van de jaren 1914-1920 waren ze nauw verbonden met enkele traditionele krachtlijnen van het buitenlands beleid.

Maria De Waele is onderzoeker bij het STAM (Stadsmuseum Gent). Dit artikel is een samenvatting van haar doctoraatsverhandeling, *Naar een groter België! De Belgische territoriale eisen tijdens en na de Eerste Wereldoorlog*. (Gent, ODV, 1989).

De voorgeschiedenis van de gebiedseisen gaat terug tot de Belgische onafhankelijkheid van 1830. Over de grensregeling tussen België en Nederland werd lang en bits onderhandeld. Pas in oktober 1831 werd een moeizaam compromis bereikt, het verdrag der XXIV Artikelen. België moest Limburg over de Maas en Maastricht aan Nederland afstaan, maar ontving ter compensatie het Waalse deel van Luxemburg. De rest van het groothertogdom werd toegewezen aan Willem I. Limburgers (en Luxemburgers) hadden de opstand van 1830 gesteund, maar dit gegeven moest wijken voor de geopolitieke belangen van de mogendheden. In eigen land botste het verdrag op felle tegenstand, maar ook Willem I weigerde het 'verlies' van België te aanvaarden. Pas in 1838 draaide hij bij. Na woelige debatten keurde het Belgisch Parlement op 19 maart 1839 het verdrag tenslotte goed. Het jonge België voerde een behoedzaam buitenlands beleid, gericht op het behoud van de vrede en de stabiliteit in Europa. Toch bestond er een actieve onderstroom, die elke wijziging van de Europese kaart wilde aangrijpen om het gebiedsverlies van 1839 ongedaan te maken. Maastricht en het zuidelijk deel van Limburg ontwikkelden zich in de tweede helft van de negentiende eeuw tot een belangrijk industriegebied. Zij voelden zich verwaarloosd door 'Holland' en keken met afgunst naar de nabijgelegen Luikse regio. Daarnaast legde het verdrag van 1839 de basis voor talloze geschillen tussen België en Nederland over de Scheldemonding en de verbindingswateren met de Maas en de Rijn. De achtergrond van deze meningsverschillen werd gevormd door de rivaliteit tussen Antwerpen en de Noord-Nederlandse havens. Tijdens de oorlog staken

alle frustraties, opgelopen tijdens eerdere gespreksrondes met de Nederlandse 'krentenwegers' terug de kop op. Alhoewel Zeeuws-Vlaanderen niet deelnam aan de opstand in 1830, vroegen de Belgische onderhandelaars, met het oog op de medesoevereiniteit over de Westerschelde, om de aanhechting van dit gebied. Deze eis werd afgewezen, maar België werd wel betrokken bij het beheer van de Westerschelde.

Scheiding der geesten

De Duitse inval in augustus 1914 lokte in België een patriotische reactie uit, waarvan men zich vandaag de dag maar moeilijk de omvang kan voorstellen. Door de inval kwamen de nationale veiligheid en de internationale positie van België onmiddellijk bovenaan de politieke agenda. Het geloof in de neutraliteit, sinds 1839 de hoeksteen van het buitenlands beleid, was fataal ondermijnd. Al in september 1914 droomden sommige Belgische politici, diplomaten en militairen van een herziening van de verdragen van 1839, inclusief het herstel

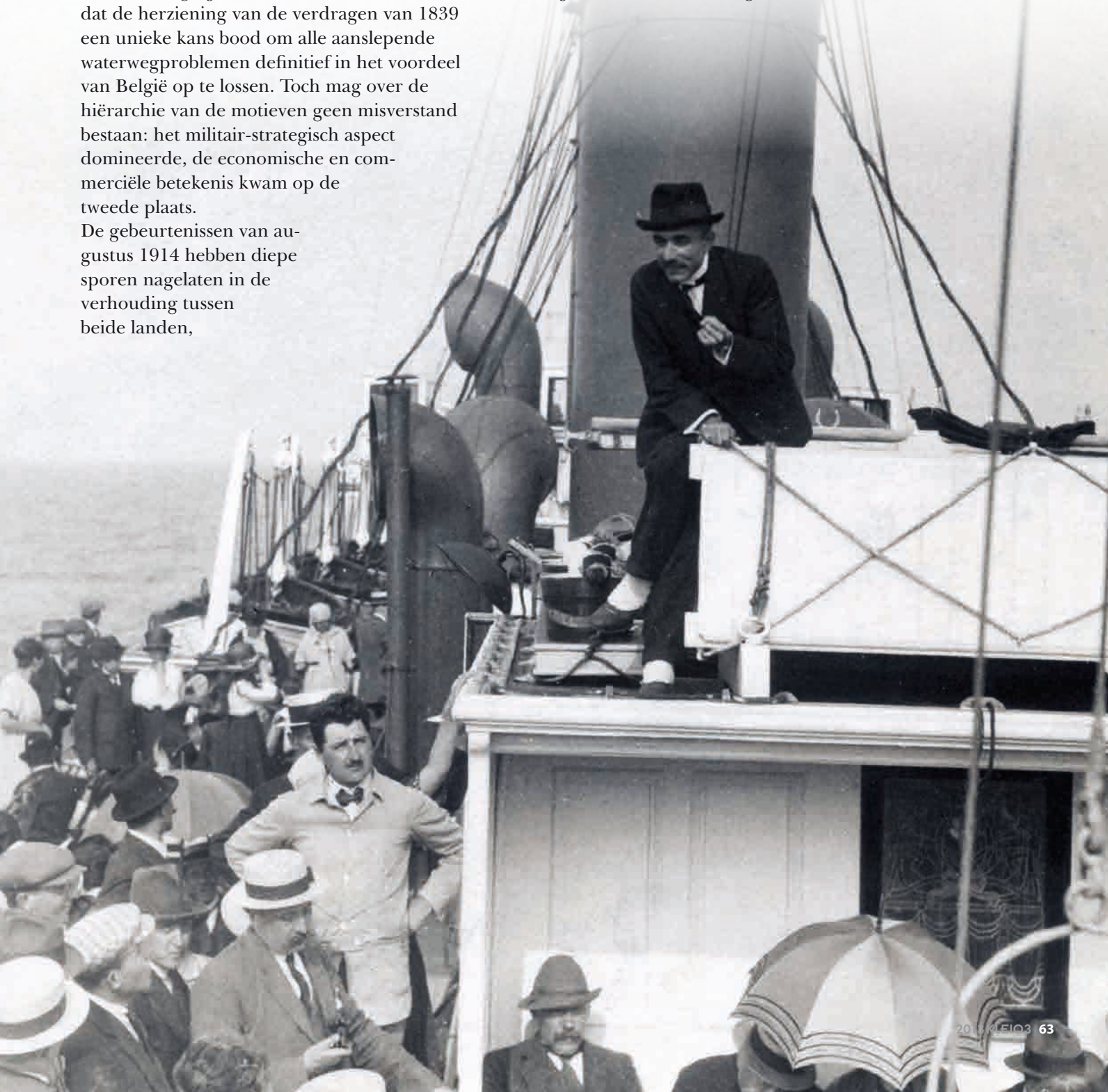
van het gebiedsverlies in Luxemburg en Nederlands-Limburg en het heropenen van het dossier Zeeuws-Vlaanderen. Enkele cruciale zwakheden in de defensie werden toegeschreven aan het feit dat België noch over de Maaslinie in Nederlands-Limburg, noch over de Scheldelinie in Zeeuws-Vlaanderen beschikte. Bovendien ontbrandde in België het nationalistisch en chauvinistisch discours, dat in alle oorlogvoerende landen de toon aangaf. Ongebreidelde annexatieplannen, al dan niet gebaseerd op het herstel van een vroeger 'onrecht', vormden een vast onderdeel van dit discours. Tegelijk beseften de beleidsmakers dat de herziening van de verdragen van 1839 een unieke kans bood om alle aanslepende waterwegproblemen definitief in het voordeel van België op te lossen. Toch mag over de hiërarchie van de motieven geen misverstand bestaan: het militair-strategisch aspect domineerde, de economische en commerciële betekenis kwam op de tweede plaats.

De gebeurtenissen van augustus 1914 hebben diepe sporen nagelaten in de verhouding tussen beide landen,

de Duitse inval bracht een echte scheiding der geesten teweeg. Nederland wilde koste wat het kost buiten het conflict blijven, maar België toonde nauwelijks begrip voor deze houding. Integendeel, België leek het Nederland kwalijk te nemen dat het niet aangevallen was, de neutraliteit van het buurland werd als regelrecht verraad aangevoeld. Pers, publieke opinie en vele politici in België - en in Frankrijk - dachten in termen van *us* en *them*, Nederland, zoveel was duidelijk, *was not one of us*.

Aanvankelijk bleven de Belgische territoriale ambities zorgvuldig binnenskamers, maar in het voorjaar van 1915 was het geduld van

De Belgische nationalist Pierre Nothomb spreekt Nederlanders toe op een schip tijdens een tochtje in de Wielingen (geul die naar de Westerschelde leidt).

sommige voorstanders van gebiedswinst op. In februari 1915 begon de katholiek-conservatieve krant *Le XXe Siècle* haar beruchte annexionistische perscampagne. De krant zinspeelde aanvankelijk indirect op de eisen in Nederland, maar de oplettende lezer begreep wat men wilde. De ministerraden van april 1915 toonden de diepe verdeeldheid over de gebiedseisen duidelijk aan, zo waren koning Albert I en verschillende ministers resoluut tegen. Over Limburg en Zeeuws-Vlaanderen werd in 1915 uitsluitend binnenskamers gesproken.

‘De redactie van *Le XXe Siècle*, versterkt met enkele rumoerige nationalistische journalisten, liet alle schroom varen’

In het voorjaar van 1916 veranderde dit. De redactie van *Le XXe Siècle*, intussen versterkt met enkele rumoerige nationalistische journalisten, liet alle schroom varen. De krant vroeg de ‘terugkeer’ van Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. Bovendien werden de noorderburen in ongezouten termen voorgesteld als oorlogspoliteers en erfvijanden van België. Het vlugschrift *Petit Catéchisme National*, dat aan de soldaten de noodzaak van een forse gebiedsuitbreiding uitlegde, veroorzaakte de grootste opschudding. Politici en pers in Nederland waren woedend. Ook sommige Vlamingen, die in Nederland verbleven, veroordeelden ‘den landhonger’. Enkele Neder-

landse kranten eisten een verklaring van de Belgische regering, waarin alle aanspraken op Nederlands grondgebied formeel werden ontkend. Op dat moment greep Londen in. Twee dagen later publiceerde *The Times* een officieel communiqué, onder de titel *Alleged Belgian Designs on Dutch Territory: A German Lie*. In het najaar van 1916 nam de onrust in Nederland even af. Intussen probeerde België met wisselend succes de ‘herziening van de verdragen van 1839’ aan te kaarten in de geallieerde hoofdsteden. In feite wist België niet goed hoe het dit heikele onderwerp op een fatsoenlijke manier ter sprake kon brengen in Londen en Washington. Officieel werd er alleen gepraat over de herziening van het Schelderegime. De onenigheid over het beleid had mede tot gevolg dat de strijd om de portefeuille van Buitenlandse Zaken in de zomer van 1917 opnieuw losbarstte. Het gevecht bleef duren tot begin 1918, toen de portefeuille in handen kwam van de liberaal Paul Hymans. Meteen verschoof het zwaartepunt van de besluitvorming voorgoed naar de *hard liners* op het departement. Op die manier werd de verdeeldheid binnen de regering over de gebiedseisen in Nederland grotendeels omzeild. Hymans en zijn naaste medewerkers stuurden duidelijk aan op gebiedswinst en waren bereid daarvoor hoog spel te spelen. Daarnaast fungeerde de top van Buitenlandse Zaken ook als centrale commandopost bij de voorbereiding van propagandacampagnes ter plaatse.

Snode plannen

Door propaganda-acties in de geïsoleerde gebieden wilde Buitenlandse Zaken een Belgische 'oplossing' forceren, of minstens de lokale publieke opinie sterk beïnvloeden. Het meeste werk voor deze campagne verrichtte de jonge nationalist Pierre Nothomb, later het boegbeeld van het Belgisch nationalisme en annexionisme. De campagne in Nederlands-Limburg bleef noodgedwongen zeer bescheiden, maar België hoopte, door in te spelen op de latente ontevredenheid over 'Holland', toch enige greep te krijgen op de publieke opinie. Bij de voorbereiding van deze campagnes werden de beoordelingsfouten opgestapeld. België verkeek zich volledig op de herinneringen aan de scheiding van 1839, voor de meeste Limburgers (en Luxemburgers) was dit een episode uit een ver verleden. De informatie over de situatie ter plaatse was weinig betrouwbaar. Alle personen, die toenadering zochten tot België, hadden zo hun eigen redenen om de Belgische kansen rooskleuriger voor te stellen dan ze waren. Het waren zonder uitzondering opportunistische of gefrustreerde lieden, die hun diensten aanboden aan de hoogste bidder. De annexionistische perscampagne en het optreden van rumoerige nationalistenvan waren evenmin onopgemerkt gebleven in Nederland. De verontwaardiging was zeer groot: uitgerekend België, dat zich graag liet opvoeren als onschuldig aangevallen slachtoffer, bleek onvermoede 'imperialistische' ambities te koesteren.

November 1918

Na de bevrijding in november 1918 heerste er in België een kortstondige euforie. Er kon geen twijfel meer over bestaan dat sommigen in België aanstuurden op de inlijving van Luxemburg, Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. Een groot gedeelte van de Franstalige pers, aangevoerd door *La Nation Belge* en *Le Soir*, voerde een bijzonder agressieve campagne. Tegenover Nederland probeerden de kranten een ware sfeer van verdachtmaking te creëren. De talloze uitingen van gehechtheid aan Nederland in Limburg werden doodgewogen. Het *Comité de Politique Nationale*, de rechts-nationalistische drukkingsgroep opgericht door Pierre Nothomb, ijverde voor gebiedswinst en leek aanvankelijk over heel wat steun bij de politieke milieus en de publieke opinie te kunnen beschikken. Nederland werd in november 1918 vooral in

beslag genomen door binnenlandse problemen. De verwarring die zich van Den Haag meester had gemaakt rondom de 'revolutiepo-ging' van Troelstra, leek zelfs even ten voordele van België te spelen. De afgezette Duitse keizer Wilhelm II werd in verwarde omstandigheden tot het land toegelaten. Twee dagen later stond Den Haag de terugtocht van Duitse soldaten door Nederlands-Limburg toe. Beide beslissingen lokten in het verhitte klimaat van november 1918 aanvankelijk fel geallieerd protest uit en brachten het Nederlands imago in Parijs, maar ook in Londen, verdere schade toe. De top van Buitenlandse Zaken wilde zelfs even van deze incidenten profiteren om een militaire bezetting van het zuiden van Limburg te forceren, maar zo ver wilde Londen niet gaan. Nederland aarzelde evenmin om op verschillende fronten in de tegenaanval te gaan. Begin 1919 wist Den Haag zich te verzekeren van Britse en Amerikaanse steun in de strijd tegen de Belgische dreiging. Parijs bleek moeilijker te bewerken, want de Franse politieke en diplomatieke milieus bleven zeer boos over de houding van Nederland tijdens en net na de oorlog. In Limburg probeerde Brussel verbeten enkele bescheiden pro-Belgische acties van de grond te krijgen, maar zij waren een mislukking over de hele lijn. In Zeeuws-Vlaanderen kwam de campagne nooit van de grond. De Belgische agitatie waren vooral koren op de molen van de anti-annexionistische campagnes, die na de wapenstilstand van start gingen en het 'Oranjegevoel' in beide landdelen aanzienlijk stimuleerden. Meer zelfs, de oorlog en de Belgische dreiging hebben de ►

In Nederland werd verontrust gereageerd op de annexatieplannen van België. Tekening van Johan Braakensiek.

Koning Albert I had weinig vertrouwen in de kansen op gebiedswinst in Nederland.

natievorming in Limburg verder afgerond. Eind januari 1919 was het grootste gevaar geweken en Den Haag wachtte met vertrouwen de vredesconferentie af.

Versailles

De vredesconferentie werd een teleurstellende ervaring voor België. Politici en diplomaten werden in Parijs ongenadig geconfronteerd met de echte machtsverhoudingen in het winnende kamp: België moest genoegen nemen met een plaats in het anonieme peloton. De Belgische delegatie stuurde aan op gebiedswinst, maar kon dit nooit openlijk toegeven. In officiële contacten met Londen en Washington werden roofzuchtige termen als ‘annexatie’ angstvallig vermeden. Na lang aandringen mocht minister Paul Hymans op 11 februari 1919 de Belgische eisen uiteenzetten voor Groot-Brittannië, Frankrijk, de VS, Italië en Japan. Zijn tussenkomst leidde tot de oprichting van een *Commission des Affaires Belges*, die op 8 maart besliste dat de verdragen van 1839 integraal, ook de grensbepalingen, moesten worden herzien. Even later werd Nederland naar Parijs uitgenodigd om aan de besprekingen deel te nemen.

Na dit succesje verdwenen de Belgische eisen voor lange tijd naar de achtergrond en de schaarse lekken voorspelden weinig goeds. Zo kreeg de delegatie op 21 maart per vergis-

sing een nota van de Britse Marine in handen, waaruit bleek dat de Britten niets voelden voor de herziening van de verdragen van 1839.

Ten einde raad riep de delegatie de hulp van koning Albert I in, die op 1 april in Parijs arriveerde. Albert, die de kansen op gebiedswinst in Nederland altijd als onrealistisch had beschouwd, vermeidde dit heikele thema en concentreerde zich op de herstelbetalingen. Zijn bezoek leverde weinig tastbare resultaten op. De Nederlandse regering profiteerde van het getalm in Parijs om de krachtproef met België uiterst zorgvuldig voor te bereiden. De incidenten van november 1918 waren intussen op de achtergrond geraakt. Het charmeoffensief in Londen en Washington had het imago van Nederland aanzienlijk verbeterd. Op 19 en 20 mei vond de confrontatie tussen België en Nederland plaats, maar beide landen praatten langs elkaar heen en het gesprek eindigde met een weinig diplomatieke scheldpartij. Op 4 juni viel het verdict. De geallieerden vertrouwden de herziening van de verdragen van 1839 toe aan een nieuwe commissie, de Commissie van XIV, bestaande uit België, Nederland en de vijf mogendheden. Gebieds- of soevereiniteitsoverdrachten werden bij voorbaat uitgesloten. Zoals te verwachten waren de gebiedseisen in Nederland op een onwrikbaar *njet* van de VS en van Groot-Brittannië gebotst. Na afloop van de vredesconferentie was de ontgoocheling in België algemeen. Het land had niet gekregen waar het recht op had. Voor regering, diplomatie en de publieke opinie was het pover resultaat vooral te wijten aan de onverschilligheid van de geallieerden. De verplichte neutraliteit was vervallen verklaard, maar het land beschikte noch over een nieuw statuut, noch over betere veiligheidsgaranties. Van gebiedswinst was niets terecht gekomen. De aanhechting van de Waalse kantons was in dit opzicht een zeer schrale troost. Het is niet overdreven om te zeggen dat de gebiedseisen in Nederland het hele politieke eisendossier in een slecht daglicht hadden gesteld.

Slecht gesternte

De onderhandelingen over de verdragen van 1839 gingen onder een slecht gesternte van start. Uiterekend op een moment dat hun verstandhouding een dieptepunt bereikte, moesten België en Nederland een oplossing vinden voor problemen, die hun relaties sinds 1839 verzuurden. De kwalijke invloed van de annexionistische campagne liet zich voortdu-

rend gelden. België hoopte dat de gesprekken eindelijk een nieuw statuut en tastbare veiligheidsgaranties zouden opleveren. Militair-strategische aspecten kregen nog steeds voorrang: België wilde, via een militair akkoord met Nederland, betrokken worden bij de verdediging van de Maas- en Scheldelinies.

‘De ontgoocheling in België was algemeen, het land had niet gekregen waar het recht op had’

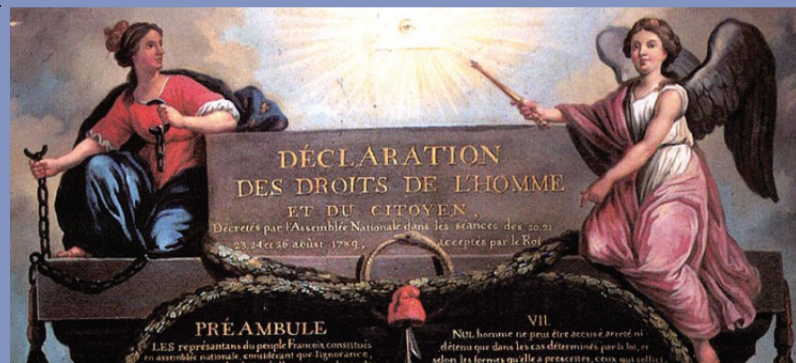
Zeer tot ongenoegen van de belangengroepen uit Antwerpen, Gent en Luik werden de economische en waterwegproblemen voorlopig naar het tweede plan verschoven. Een strijd-lustig Buitenlandse Zaken wilde de resolutie van 4 juni grotendeels negeren en dacht nog altijd aan gebiedswinst. Den Haag wilde bij voorkeur *niets* veranderen aan de bestaande toestand. Militaire samenwerking met België, waar men het gewantrouwde Frankrijk achter vermoedde, werd uitgesloten.

De besprekingen in de Commissie van XIV

gingen van start op 29 juli 1919. De dubbel-zinnige formulering van de Belgische eisen verziekte de sfeer vanaf het begin. Bovendien werden de gebiedseisen in toenemende mate tégen België uitgespeeld door een alliantie van Groot-Nederlanders en uitgeweken activisten. In de herfst van 1919 zaten de besprekingen over de militaire en politieke problemen muurvast. Na een moeilijke start was er op economisch gebied wel vooruitgang geboekt, maar het ontwerpakkoord lokte onverwacht fel protest uit in Wallonië, waardoor de ratificatie in het Parlement in gevaar kwam. Op 21 mei 1920 gooiden beide partijen de handdoek in de ring. De onzalige herinnering aan deze eisen heeft de relaties tussen beide buurlanden tijdens de hele tussenoorlogse periode vergiftigd. Een nieuw Belgisch-Nederlands economisch akkoord, dat na nieuwe slopende gesprekken was bereikt, werd door de Nederlandse Eerste Kamer verworpen in 1927. Pas aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, onder de dreiging van een nieuw conflict, zochten beide buurlanden opnieuw omzichtig enige toenadering. ■

Geschiedenisdag

vrijdag 1 november 2013

Keynote sprekers:

- prof. dr. Judith Pollmann (Universiteit Leiden)
- prof. dr. Joris van Eijnatten (Universiteit Utrecht)

Thema's:

- De Republiek (1515-1648)
- Verlichtingsideeën en democratische revoluties (1650-1815)

Verder:

Sessies met lezingen, workshops, mogelijkheid tot rondleiding

Locatie:

Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden

Meer informatie:

www.iclon.nl/geschiedenisdag

Universiteit
Leiden

Rijksmuseum van Oudheden

ICLON